

Rola uwarunkowań przyrodniczych w planowaniu turystyki i rekreacji w aglomeracji poznańskiej

The function of the environmental determinants in development of tourism and recreation in the Poznań agglomeration

Sylvia Bródka

Zakład Ekologii Krajobrazu, Instytut Geografii Fizycznej i Kształtowania Środowiska Przyrodniczego,
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
ul. Dziegiełowa 27, 61-680 Poznań,
e-mail: brodka@amu.edu.pl

Abstract. The paper's objective is to define the significance of the natural determinants in the development of tourism in the Poznań agglomeration. The first part of the work focuses on the scope and directions of the assessment concerning natural resources, taking into account both the factors stimulating and limiting the development of tourism. The second part presents the research results related to the analysis of the natural conditions of recreation in the Poznań agglomeration.

Słowa kluczowe: turystyka i rekreacja, walory przyrodnicze, planowanie przestrzenne

Key words: tourism and recreation, environmental values, spatial planning

Wprowadzenie

Dla określania przyrodniczych uwarunkowań rozwoju turystyki i rekreacji kluczowe znaczenie ma potencjał rekreacyjny, który rozumiany jest jako zdolność środowiska przyrodniczego do zaspokajania potrzeb człowieka w zakresie wypoczynku (Przewoźniak 1999). Ponieważ oceny potencjału rekreacyjnego mają silny kontekst społeczny ustalenie głównych kierunków analiz wymaga dobrego rozpoznania potrzeb i typów zachowań rekreacyjnych oraz wynikających z tego funkcji walorów przyrodniczych (Krzymowska-Kostrowicka 1999, Przeclawski 2004, Korzuchowski 2005). Z drugiej strony czynnikiem warunkującym właściwe podejście do analizy przyrodniczych warunków rekreacji są wymagania formalnoprawne, określające realne możliwości wykorzystania i zagospodarowania środowiska przyrodniczego dla celów turystycznych (Sewerniak 1991, 2003).

Największy wpływ na rozwój turystyki mają walory wypoczynkowe. Wśród nich istotną rolę przypisać należy walorom specjalistycznym, umożliwiającym rozwijanie turystyki kwalifikowanej, związanej z kreowaniem aktywnych form rekreacji (funkcje sportowo-rekreacyjne). Ich uzupełnieniem są walory balneologiczne jako efekt oddziaływania bodźców środowiskowych, które percepcyjnie przez człowieka wpływają na regenerację jego sił fizycznych i psychicznych (funkcje terapeutyczno-zdrowotne). Walory te sprzyjają nie tylko zwykłemu wypoczynkowi związanemu z pobytem w otoczeniu przyrody (na świeżym powietrzu, nad wodą, w lesie), ale wykorzystywane są również w turystyce uzdrowiskowej. Osobną kategorię tworzą walory estetyczno-krajobrazowe. Posiadają one uniwersalny charakter realizując względem turystyki zarówno

funkcje wypoczynkowe, jak i krajoznawcze. Wyłącznie krajoznawczą rolę należy natomiast przypisać walorom poznawczo-edukacyjnym (Bródka 2010b, Bródka, Macias 2010).

Z praktycznego punktu widzenia charakterystyka struktury rodzajowej i funkcjonalnej walorów przyrodniczych oraz ich przestrzennej koncentracji stwarza możliwości rejonizacji funkcji turystycznych oraz programowania form turystyki. Daje to podstawy do opracowywania przyjmujących ogólniejszą formułę strategii lub programów rozwoju turystyki i znajduje zastosowanie w opracowaniach mało- i średnioskalowych (por. Bródka 2010). Z kolei formalnoprawne uwarunkowania wykorzystania walorów przyrodniczych odnoszą się do ich ochrony oraz odporności na antropopresję, a także przydatności do działań inwestycyjnych. Taki kierunek analiz widoczny jest w dokumentach planistycznych oraz w studiach i projektach zagospodarowania turystycznego sporządzanych na poziomie planowania lokalnego dla różnych obszarów funkcjonalnych (np. jednostek administracyjnych (miast, gmin), dolin rzecznych, jezior i ich stref brzegowych, obszarów chronionych).

Cel i zakres badań

Celem opracowania jest określenie w jakim stopniu uwarunkowania przyrodnicze decydują o możliwościach rozwoju funkcji turystycznych w aglomeracji poznańskiej. W związku z tym w pierwszej części artykułu skoncentrowano się na analizie zróżnicowania i stanu walorów przyrodniczych. Wnikliwej ocenie poddano warunki orograficzne, zasoby wód powierzchniowych oraz szatę roślinną. Zwrócono także uwagę na ograniczenia wynikające z przekształceń środowiska przyrodniczego oraz występujących zagrożeń. W części drugiej dokonano charakterystyki głównych obszarów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej, wskazując na znaczenie potencjału przyrodniczego w zagospodarowaniu i użytkowaniu turystycznym tych jednostek.

Obszar badań

Aglomeracja poznańska to obszar o powierzchni ponad 2 tys. km² obejmujący miasto Poznań oraz gęsto zaludnioną i silnie zurbanizowaną strefę podmiejską, w zasięgu około 20 km od granic Poznania. Aglomeracja poznańska położona jest w granicach dużej jednostki fizycznogeograficznej nazywanej Pojezierzem Wielkopolskim. Składa się ona z kilku mniejszych obszarów, z których powierzchniowo wyraźnie dominuje Równina Wrzesińska w części wschodniej aglomeracji oraz równiny: Poznańska i Szamotulska na zachodzie. Granicą dla tych jednostek jest przebiegające południkowo obniżenie dolinne nazywane Poznańskim Przełomem Warty. Obszar aglomeracji zamieszkuje niecały 1 mln mieszkańców, a gęstość zaludnienia wynosi 216 osób/km². Proces rozwoju Poznania i jego strefy podmiejskiej zapoczątkowany został w okresie międzywojennym i przybrał na sile w latach 70. XX wieku, intensyfikując się ponownie z początkiem lat 90. XX wieku. Tereny należące do aglomeracji pełniły przez długi czas rolę rolniczego zaplecza dla Poznania. Obecnie wraz z rozwojem mieszkalnictwa, przemysłu i usług stały się obszarem o wielofunkcyjnym charakterze, co w połączeniu z dobrą dostępnością komunikacyjną zwiększa szansę na jego lepsze wykorzystanie jako miejsca wypoczynku zarówno stałych mieszkańców, jak i turystów.

Struktura i stan zasobów przyrodniczych turystyki w aglomeracji poznańskiej

Warunki środowiska przyrodniczego determinują w sposób istotny rozwój gospodarczy i przestrzenny aglomeracji poznańskiej. W przypadku turystyki ogromną rolę odgrywają uwarunkowania orograficzne i wodne. Bardzo ważnym elementem są zasoby biosfery. Duże znaczenie przypisuje się użytkowaniu ziemi, co w połączeniu z ukształtowaniem terenu ma wpływ na walory krajobrazowe.

Rzeźba terenu decyduje o możliwościach realizowania aktywnych form wypoczynku (wędrówek pieszych i rowerowych, narciarstwa, saneczkarstwa, sportów ekstremalnych) oraz o walorach krajobrazu. Estetyka krajobrazu oraz funkcjonalne walory rzeźby wynikają bezpośrednio z jej genezy. Rekreacyjne znaczenie rzeźby terenu wiąże się także z występowaniem pewnych osobliwych form o znaczeniu poznawczym (np. krawędzie, doliny, wąwozy, pojedyncze wzgórza, wydmy) (Korzuchowski 2005).

Dominujące na terenie aglomeracji obszary równinne pod względem genezy powiązane są z płaską wysoczyzną morenową. Jest ona urozmaicona przez położone wyspowo powierzchnie wysoczyzn falistych i pagórkowatych, które lokują się głównie w części północnej aglomeracji, w trójkącie wyznaczonym przez miejscowości Rokietnica, Suchy Las i Murowana Goślina oraz w północno-wschodniej części Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka. Podobne warunki ukształtowania terenu odnajdujemy na wschód od Poznania w rejonie Pobiedzisk, Swarzędza i Kostrzyna, a także nieco bardziej na południe, w okolicach Kórnika i Kleszczewa oraz w Wielkopolskim Parku Narodowym (WPN) (Bródka 2012a).

W obrębie obszarów wysoczyznowych ważnym akcentem krajobrazowym są strefy pagórków moreny czołowej lub ich formy odosobnione. W ich zasięgu położone są charakterystyczne i najwyższe wzniesienia tj. góra Morasko (153 m n.p.m), Dziewicza Góra (144 m n.p.m), czy też Osowa Góra (132 m n.p.m.). Dużą atrakcją turystyczną są usytuowane na wzniesieniach wieże widokowe. Do najbardziej znanych należą te zlokalizowane na Dziewiczej Górze w gminie Czerwonak, przy Mauzoleum Bierbaumów niedaleko Szreniawy oraz na Górze Pożegowskiej koło Mosiny. Jedną z ciekawszych turystycznie form ukształtowania powierzchni terenu jest oz Bukowsko-Mosiński, przebiegający z północnego-zachodu (okolice wsi Młynkowo w gminie Duszniki) na południowy-wschód (do Jeziora Budzyńskiego pod Mosiną). Ważnym elementem różnicującym krajobraz są także obniżenia terenu występujące w postaci dolin rzecznych oraz rynien o płaskim lub pagórkowaty dnie, których część wypełniona jest wodami jezior.

W przypadku wód powierzchniowych największe znaczenie rekreacyjne przypisuje się jeziorom oraz sztucznym zbiornikom wodnym. Atrakcyjność rekreacyjna jezior uzależniona jest od ich powierzchni, głębokości, długości i szerokości oraz od ukształtowania linii brzegowej. Poza cechami samego jeziora bezpośredni wpływ na jego walory wypoczynkowe mają warunki przyrodnicze występujące w najbliższym otoczeniu. Optymalne są obszary o zmiennej rzeźbie, z przewagą użytkowania leśnego lub rolniczego, o ekstensywnym charakterze. Ich dopełnieniem może być zabudowa wiejska o niewielkim stopniu uciążliwości (Zwoliński 1992).

Znaczna część jezior aglomeracji poznańskiej posiada stosunkowo małą powierzchnię nieprzekraczającą 20 ha (ponad 50 obiektów). Jeziora w tej klasie wielkości wykazują małą przydatność rekreacyjną, a o ich wartości decydują przede wszystkim walory estetyczno-krajobrazowe oraz ekologiczne. Drugą pod względem liczebności grupę tworzą jeziora nieco większe o powierzchni od 20 do 50 ha (11 obiektów). Akweny takie przy sprzyjających warunkach otoczenia można użytkować dla celów plażowania i kąpieli. Zbliżony udział mają jeziora w dwóch pozostałych kategoriach wielkościowych (po 7 obiektów w grupie od 50 do 100 ha oraz powyżej 100 ha). Większa powierzchnia umożliwia uprawianie sportów wodnych i sprzyja kompleksowemu zagospodarowaniu zbiornika i jego strefy brzegowej dla celów rekreacyjnych (Bródka 2012a). Duże jeziora grupują się w ciągach rynien polodowcowych: Kórnicko-Zaniemyskiej, Łódzko-Dymaczewskiej oraz Niepruszewsko-Strykowskiej, a także w dolinach rzek Cybiny i Głównej (tab. 1).

Podobne zróżnicowanie cechuje jeziora aglomeracji poznańskiej ze względu na ich głębokości. 13 zbiorników ma głębokość średnią przekraczającą 5 m. Stosunkowo niewiele jest jezior płytkich (do 2 m głębokości średniej), które uznaje się za trudne w użytkowania rekreacyjnym. Największą głębokość maksymalną posiada Jezioro Kierskie (ponad 30 m). Znaczne głębokości maksymalne wykazują również jeziora rynny Kórnicko-Zaniemyskiej, WPN oraz te położone w granicach administracyjnych Poznania (oprócz Jeziora Kierskiego jest to Jezioro Strzeszyńskie (16,5 m) oraz jezioro Rusalka (9 m)).

Ważną z punktu widzenia turystyki cechą jezior jest ich długość oraz stopień rozwinięcia linii brzegowej. W obszarze aglomeracji sporą grupę stanowią jeziora o wydłużonym kształcie, co jest uwarunkowane ich genezą. Pod względem długości linii brzegowej pozytywnie wyróżniają się jeziora: Strykowskie (17,9 tys. m), Bnińskie (13,4 tys. m), Kierskie (12,1 tys. m) i Niepruszewskie (11,2 tys. m). Nieco gorsze warunki prezentują jeziora: Łódzko-Dymaczewskie, Lusowskie, Góreckie, Swarzędzkie, Kórnickie, Maltańskie, Stęszewskie, Witobelskie. Większość z wymienionych akwenów posiada też dobrze rozwiniętą linię brzegową, co pozwala na lepsze planowanie miejsc wypoczynku. Charakteryzują się one ponadto dość dobrym odsłonięciem, co zwiększa możliwości ich wykorzystania dla potrzeb żeglarstwa oraz windsurfingu.

Mniej korzystnie wypada ocena dostępności linii brzegowej oraz otuliny jezior. Jednolite użytkowanie strefy brzegowej, a także duży udział roślinności wodnej i terenów podmokłych źle wpływa na funkcjonalność jezior

Tab. 1. Walory rekreacyjne jezior aglomeracji poznańskiej
 Table. 1. Recreational value of lakes in the Poznań agglomeration

Jezioro	Wysokość n.p.m ¹	Powierzchnia jeziora (ha) ²	Głębokość maks. (m) ¹	Długość linii brzegowej (m) ²	Walory rekreacyjne jeziora ze względu na:					
					powierzchnię jeziora	wydłużenie jeziora	rozwnięcie linii brzegowej	odslonięcie jeziora	dostępność linii brzegowej	użytkowanie strefy brzegowej
Biezdruchowo	97,00	37,64	17,70	3659,34	**	**	**	*	*	***
Bnińskie	65,50	232,08	8,50	13419,06	***	*	***	**	***	**
Góreckie	66,30	96,44	17,20	8092,83	***	*	***	*	*	**
Jerzyńskie	94,50	37,02	13,00	3743,65	**	**	**	*	**	***
Kierskie	71,90	291,49	34,10	12119,03	***	**	**	**	*	**
Kórnickie	65,30	75,74	6,00	6020,50	***	**	**	**	**	***
Lusowskie	79,60	123,55	19,50	8731,49	***	*	***	*	*	***
Łomno	82,80	18,98	–	2443,26	*	**	**	*	**	*
Łódzko-Dymaczewskie	64,70	124,06	12,00	9131,70	***	*	***	**	*	**
Maltańskie	–	65,63	5,00	5950,56	***	*	***	**	***	**
Niepruszewskie	75,80	249,30	5,20	11210,11	***	*	**	***	**	*
Rusałka	–	36,65	9,00	3331,03	**	**	**	*	***	**
Skrzyńskie Duże	65,20	72,51	6,50	4665,46	***	**	**	*	**	*
Ślęzewskie	94,70	72,72	13,00	5933,53	***	*	**	*	**	*
Strykowskie	73,70	268,14	7,70	17949,97	***	*	***	**	**	***
Strzeszyńskie	76,60	36,01	16,50	4344,74	**	**	***	*	*	*
Swarzędzkie	69,60	80,09	6,50	7905,27	***	*	***	**	*	***
Tomickie	69,00	42,98	2,70	3709,40	**	**	**	**	*	**
Witobelskie	64,80	99,71	5,40	5153,88	***	**	**	*	*	*
Wronczyńskie Duże	94,60	34,46	4,70	3033,72	**	**	*	*	*	*

Objaśnienia: ¹ dane na podstawie Choński A. 2006, ² dane na podstawie Mapy hydrograficznej Polski w skali 1:50 000, Walory rekreacyjne: *** - duże, ** - średnie, * - małe.

Źródło: Bródka 2012a, zmienne.

aglomeracji poznańskiej i utrudnia lub uniemożliwia ich wykorzystanie rekreacyjne. Rolnicze użytkowanie jest dodatkowo przyczyną złej jakości wód.

Nadal niewykorzystanym turystycznie elementem wód powierzchniowych są rzeki. Pomimo podejmowanych od wielu lat starań na rzecz zwiększenia atrakcyjności turystycznej dolin rzecznych poprzez ich lepszą ochronę, poprawę czystości wód, czy też modernizację i uzupełnienia infrastruktury turystycznej, ich wykorzystanie rekreacyjne jest słabe. W przypadku Warty sporym problemem są duże dysproporcje w przystosowaniu brzegów rzek dla turystyki aktywnej i wypoczynku biernego, szczególnie pomiędzy częścią doliny położoną w granicach Poznania a odcinkami znajdującymi się na północ i południe od miasta. Podobny problem dotyczy rzek: Samicy, Głównej i Cybiny. W skali całej aglomeracji zintegrowanym systemem szlaków wodnych, rowerowych i pieszych objęte są jedynie doliny rzek: Warty (na odcinku Poznań – Puszczykowo – Rogalin – Radzewice), Cybiny (na odcinku od Poznania przez Nową Wieś do Uzarzewa), Głuszynki (na odcinku od Czapur przez Kórnik do Błażejewka) oraz Samicy (na odcinku Nowe Dymaczewo – Stęszew – Tomice – Niepruszewo).

Rekreacyjna atrakcyjność lasów uzależniona jest od typu siedliskowego oraz struktury wiekowej i gatunkowej drzewostanu. Wymienione cechy dopełnia budowa piętrowa i gęstość drzewostanu, zwarcie, kształt i pokrój koron drzew oraz ich kolorystyka, a także stopień przekształcenia i zdrowotność drzewostanu. Są to elementy wiążące dla określania zarówno właściwości leczniczych i psychoregulacyjnych lasów związanych z tzw. bioklimatem, jak i walorów estetyczno-krajobrazowych (Ważyński 2011). Dla rekreacyjnego użytkowania obszarów leśnych znaczenie ma również ich typ funkcjonalny (lasy o funkcjach: ochronnych, gospodarczych, społecznych) oraz wynikające z tego ograniczenia dla ruchu i zagospodarowania turystycznego (tab. 2).

Analiza struktury siedliskowej lasów wykazuje na przewagę siedlisk o dogodnych warunkach dla rekreacji. W grupie siedlisk borowych, stanowiących 30,5% obszarów leśnych, przeważają bory mieszane świeże (24,9%) z niewielkim udziałem borów świeżych (4,9%). W siedliskach lasowych dominują lasy mieszane świeże (34,9%) oraz lasy świeże (23,3%). Są to siedliska o dużych walorach wypoczynkowych. Posiadają one wysokie właściwości lecznicze i psychoregulacyjne wynikające z bardzo korzystnego bioklimatu. Dodatkowym atutem jest ich odporność na użytkowanie turystyczne.

Z tego względu są one predysponowane do lokalizowania obiektów turystycznych związanych z dłuższym wypoczynkiem (np. obiekty noclegowe, sportowo-rekreacyjne, sanatoryjne). Stosunkowo niewielki jest udział siedlisk wilgotnych (lasy i bory wilgotne oraz bagienne, olsy i łęgi), które wykazują większą wrażliwość na antropopresję. Są to jednocześnie obszary charakteryzujące się dużą wilgotnością podłoża i przyjemnej warstwy atmosfery, znacznym zacieleniem, a przez to niekorzystnym bioklimatem. Różnorodność gatunkowa tych siedlisk wpływa z kolei na ich wysokie walory estetyczne i poznawcze (Bródka 2012).

Korzystnie przedstawia się również struktura wiekowa drzewostanu. Najwięcej jest drzewostanów w klasie wieku od 40-60 lat (27,5%). Grupa najlepszych pod względem wieku lasów (w klasach powyżej 60 lat) wykazuje łączny udział na poziomie 45,9%. Są to drzewostany o zwiększonej odporności na antropopresję wywołaną użytkowaniem rekreacyjnym, w których dopuszczalna jest znaczna intensyfikacja zagospodarowania i ruchu turystycznego. W strukturze gatunkowej zaznacza się wyraźna dominacja sosny (71% udziału), przy 29% udziale gatunków liściastych, które są lepiej postrzegane ze względu na ich właściwości biologiczno-estetyczne. Wśród drzew liściastych dominującym gatunkiem jest dąb (12,7%).

Funkcje wypoczynkowe lasów pozostają w opozycji do ich funkcji ochronnych. W aglomeracji poznańskiej udział lasów o różnych funkcjach ochronnych wynosi aż 70%. Najmniejsze ograniczenia dla ruchu turystycznego dotyczą lasów w granicach administracyjnych dużych miast i w ich strefach podmiejskich (do 10 km), lasów uzdrowiskowych oraz lasów stanowiących cenne fragmenty rodzimej przyrody. Wysoka restrykcyjność wiąże się głównie z funkcjami wodo- i glebochronnymi, ochroną ostoi rzadkich gatunków roślin i zwierząt, a także z młodym wiekiem drzewostanu oraz jego znaczeniem dla prac badawczych i doświadczalnych.

Tab. 2. Walory rekreacyjne lasów aglomeracji poznańskiej
 Table 2. Recreational value of forests in the Poznań agglomeration

TYPY SIEDLISKOWE LASU														
borowe				lasowe						olsowe		łągowe		
Bór suchy	Bór świeży	Bór wilgotny	Bór bagienny	Bór mieszany świeży	Bór mieszany wilgotny	Bór mieszany bagienny	Bór mieszany wilgotny	Las mieszany wilgotny	Las mieszany bagienny	Las świeży	Las wilgotny	Ols	Ols jesionowy	Las łągowy
**	***	**	*	***	**	*	***	**	*	***	**	*	*	*
Walory rekreacyjne														
0,01	4,98	0,17	-	24,91	0,56	0,01	34,94	2,03	0,02	23,34	4,08	1,58	1,59	1,80
GATUNEK														
Sosna	Modrzew	Świerk	Buk	Dąb	Jesion	Olsza	Brzoza							
Walory rekreacyjne														
**	**	**	**	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	**
69,34	0,91	0,63	2,84	12,78	1,85	4,66	4,97							
WIEK														
I (1-20 lat)	II (21-40 lat)	III (41-60 lat)	IV (61-80 lat)	V (81-100 lat)	VI (101-120 lat)	VII (121-140 lat)	VII (141-160 lat)							
Walory rekreacyjne														
*	*	**	**	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***	***
10,10	13,60	27,50	18,70	12,90	8,50	4,80	1,00							
Funkcje ochronne lasu														
wodo-chronne	glebo-chronne	ostoje zwierząt chronionych	cenne fragmenty rodzimej przyrody	stale powierzcnie badawcze i doświadczalne	lasz uszkodzone przez przemysł	drzewostany nasienne	lasz w miastach powyżej 50 tys. mieszkańcówn i wokół miast (w strefie do 10 km)	obronne						
Walory rekreacyjne														
*	*	*	***	*	*	***	*							
Udział lasów o funkcjach ochronnych w lasach aglomeracji poznańskiej (%)														
18,60	9,50	1,40	8,00	6,20	6,50	0,20	18,50	1,70						

Objaśnienia: walory rekreacyjne: *** - duże, ** - średnie, * - małe.

Źródło: Bródka 2012a, zmienne.

Główne obszary rozwoju turystyki i rekreacji w aglomeracji poznańskiej

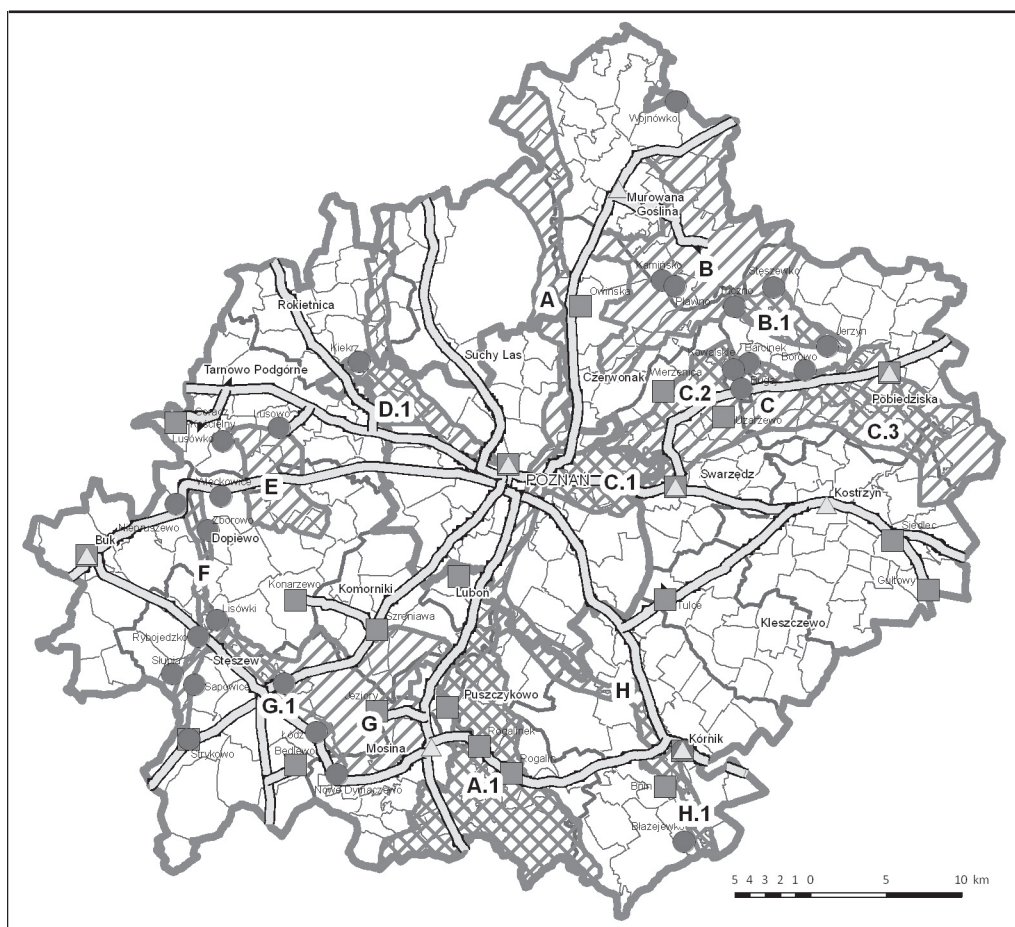
W skali całej aglomeracji za główną oś w układzie terenów o dużym znaczeniu przyrodniczym i rekreacyjnym należy uznać obszar wypoczynkowy doliny Warty. Jest to jedyna jednostka, która przebiega jednocześnie przez teren całej aglomeracji oraz przez miasto Poznań. Daje to szanse na jej wykorzystanie jako głównego traktu turystycznego, obsługującego różnorodne formy aktywności rekreacyjnej. Dodatkowym atutem jest silna integracja doliny Warty z dowiązanymi do niej od zachodu i od wschodu obszarami wypoczynkowymi dolin rzek: Samicy i Bogdanki oraz Cybiny i Główniej. Wymienione tereny charakteryzuje duże zróżnicowanie wewnętrzne walorów i zagospodarowania turystycznego, odmienne uwarunkowania historyczno-kulturowe oraz związane z tym różne doświadczenia w kreowaniu funkcji turystycznych.

Opisana sytuacja najsilniej uwidacznia się w przypadku doliny Warty, szczególnie na terenie Poznania. W Poznaniu układ dolin rzecznych zdecydował m.in. o przyjęciu w I połowie XX w. koncepcji klinowego systemu zieleni (kliny: gołęciński, cybiński, naramowicki oraz dębiński). Zaplanowane kliny zieleni przyjęły w centrum miasta charakter parków wypoczynkowych, natomiast na obrzeżach przeszły w zespoły zieleni leśnej łączącej się z lasami okolic Puszczykowa, Promna i Dziewiczej Góry. Część powstającej wówczas infrastruktury w późniejszym okresie przekształcona została w duże kompleksy sportowo-rekreacyjne usytuowane na Woli, Gołębini, Wildzie i Ratajach, które wykorzystywane są przez kluby sportowe oraz mieszkańców miasta do dnia dzisiejszego. Ekstensywne użytkowanie dolin rzek poza strefą zurbanizowaną wpłynęło z kolei na zachowanie mało przekształconych terenów, które objęte zostały ochroną prawną we wszystkich niemal formach. Z tego względu w obrębie dolin rzek swoją indywidualność zaznacza kilka mniejszych powierzchniowo kompleksów rekreacyjnych związanych m. in. z Rogalińskim PK oraz PK Promno (por. ryc. 1).

Ważnym elementem oferty turystycznej aglomeracji poznańskiej są jeziora wraz z przylegającymi do nich terenami leśnymi i orno-łąkowymi. Ich znaczenie jest tym większe, że w odróżnieniu od dolin rzek posiadają one lepiej przygotowane zaplecze infrastrukturalne. Zdecydowało to o wyodrębnieniu funkcjonujących niezależnie obszarów i kompleksów wypoczynkowych kilku większych jezior (por. tab. 3). W ich pobliżu rozwinęło się wiele miejscowości wypoczynkowych (Niepruszewo, Więckowice, Zborowo, Lisówki, Rybojedzko, Słupia, Sapowice, Strykowo, Łódź, Nowe Dymaczewo, Błażejewko, Tuczo, Stęszewko, Jerzyn, Kowalskie, Barcinek, Bugaj i Borowo). Prywatne tereny rekreacyjne, zlokalizowane w dużej bliskości linii brzegowej utrudniają lub wręcz uniemożliwiają dostęp do jezior, stając się poważnym ograniczeniem dla ich funkcji rekreacyjnych. Są to jednocześnie obszary z nieuregulowanym problemem gospodarki wodno-ściekowej, co rzutuje na stan ekologiczny jezior. Znaczny potencjał sportowy i wypoczynkowy posiadają kompleksy rekreacyjne poznańskich jezior: Kierskiego, Rusalki i Maltańskiego. W bezpośrednim otoczeniu jeziora Maltańskiego zlokalizowane są m.in.: Termy Maltańskie, Centrum Narciarstwa Malta Ski, letni tor saneczkowy, lodowisko, park linowy, trasy rowerowe i spacerowe. Od strony południowej i wschodniej do kompleksu Maltańskiego przylega Wielkopolski Park Zoologiczny oraz lasy wraz z odtworzonymi stawami: Olszak, Browarny, Młyński i Antoninek. Te malownicze tereny wykorzystywane są do wycieczek rowerowych i pieszych. Nieco inny charakter ma Jezioro Kierskie. Jest to największy w Poznaniu i znaczący w regionie ośrodek żeglarstwa. Zagospodarowanie brzegów jeziora jest bardzo intensywne. Znajdują się tutaj przystanie klubów żeglarskich oraz ośrodki wypoczynkowe. Rozwój zabudowy turystycznej w tym rejonie dopełniają prywatne działki rekreacyjne, rozlokowane w kilku większych skupiskach.

Ogromną rolę w aglomeracji poznańskiej odgrywają obszary wypoczynkowe związane z większymi kompleksami leśnymi. Wysoką rangę posiadają dwa duże zespoły leśne znajdujące się w granicach Wielkopolskiego Parku Narodowego (WPN) oraz Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka. Tereny WPN są dobrze przystosowane do obsługi ruchu turystycznego. Świadczy o tym gęsta sieć szlaków pieszych i rowerowych oraz ścieżki konne. Na obszarze parku realizowane są również funkcje poznawczo-edukacyjne, które związane z działającym tu Centrum Edukacji Ekologicznej wraz z Muzeum Przyrodniczym, Leśną Szkołą oraz ścieżkami edukacyjnymi. Wypoczynkowi służą również elementy drobnej infrastruktury, w tym stacje turystyczne w Osowej Górze, Puszczykowie oraz Jarosławiu. Drugim równie interesującym obszarem wypoczynkowym jest Puszcza Zielonka. Jest to największy kompleks leśny na obszarze aglomeracji poznańskiej objęty ochroną prawną. Podobnie jak w przypadku WPN poza lasami głównym walorem rekreacyjnym są jeziora, z których największe to jeziora: Gackie, Kamińskie, Łoskoń i Wojnowskie. Letniskowy charakter mają położone nad jeziorami

miejsowości Pławno i Kamińsko. Park posiada bardzo gęstą sieć szlaków turystycznych o łącznej długości 500 km, w tym dobrze przygotowane trasy rowerowe. Znajduje się tu Ośrodek Naukowo-Doświadczalny Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, utrzymujący Arboretum z interesującą kolekcją drzew i krzewów. Turystyczne znaczenie Puszczy Zielonki związane jest z tematycznymi szlakami dziedzictwa kulturowego (Szlak Cysterski, Szlak Kościołów Drewnianych).

Obszary i kompleksy turystyczno-wypoczynkowe

- A. Obszar Doliny Warty:
 - A.1. Kompleks Rogalińskiego Parku Krajobrazowego
- B. Obszar Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka:
 - B.1. Kompleks jezior Stęszewskiego i Wroneczyńskiego
- C. Obszar dolin rzek Główniej i Cybiny:
 - C.1. Kompleks Jeziora Maltańskiego
 - C.2. Kompleks Jeziora Kowalskiego
 - C.3. Kompleks Parku Krajobrazowego Promno
- D. Obszar dolin rzek Samicy i Bogdanki:
 - D.1. Kompleks jezior Kierskiego i Strzeszyńskiego
- E. Obszar Jeziora Lusowskiego
- F. Obszar jezior Niepruszewskiego i Strykowskiego
- G. Obszar Wielkopolskiego Parku Narodowego
 - G.1. Kompleks jezior Witobelskiego i Łódzko-Dymaczewskiego
- H. Obszar doliny rzeki Gluszyńki
 - H.1. Kompleks jezior Kórnickiego i Bnińskiego

- obszary turystyczno-wypoczynkowe
- kompleksy turystyczno-wypoczynkowe
- Miejscowości turystyczne o funkcjach:
 - wypoczynkowych
 - krajoznawczych
 - węzłów komunikacyjnych
 - główne trasy o znaczeniu krajoznawczym

Ryc. 1. Obszary i kompleksy turystyczno-wypoczynkowe w aglomeracji poznańskiej
 Fig. 1. The tourist-recreational areas and complexes of Poznań agglomeration *Źródło:* Bródka 2012b, zmienione

Tab. 3. Charakterystyka obszarów i kompleksów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej
 Table 3. Characteristics of tourist-recreational areas and complexes of Poznań agglomeration

Nazwa obszaru lub kompleksu turystyczno-wypoczynkowego	Obszary i kompleksy:										
	z dominującym typem walorów turystycznych		o wysokiej randze walorów turystycznych	o wysokim poziomie zagospodarowania turystycznego	o dużym znaczeniu w ochronie dziedzictwa przyrodniczego lub kulturowego	predisponowane do rozwoju turystyki			atrakcyjne w odbiorze społecznym	objęte działaniami na rzecz integrowania rozwoju turystyki i wypoczynku ¹	
	przyrodniczych	kulturowych				wypoczynkowej	aktywnej	kulturowej i poznawczo-edukacyjnej			
A. Obszar Doliny Warty:	*	*	* (częściowo)	* (częściowo)	*	* (częściowo)	*	* (częściowo)	*	-	* (częściowo)
A.1. Kompleks Rogalińskiego Parku Krajobrazowego	*	*	*	-	*	-	*	-	*	*	*
B. Obszar Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka:	*	*	*	* (częściowo)	*	* (częściowo)	*	*	*	*	*
B.1. Kompleks jezior Stęszewskiego i Wronczyńskiego	*	-	-	-	*	-	-	*	-	*	*
C. Obszar dolin rzek Głównej i Cybiny:	*	*	* (częściowo)	* (częściowo)	* (częściowo)	* (częściowo)	*	* (częściowo)	*	-	* (częściowo)
C.1. Kompleks Jeziora Maltańskiego	*	-	-	*	-	*	*	*	*	-	*
C.2. Kompleks Jeziora Kowalskiego	*	-	-	-	*	-	*	*	*	-	*
C.3. Kompleks Parku Krajobrazowego Promno	*	-	*	-	*	-	*	*	*	-	*
D. Obszar dolin rzek Samicy i Bogdanki:	*	-	-	* (częściowo)	* (częściowo)	*	*	*	*	-	*
D.1. Kompleks jezior Kierskiego i Strzeszyńskiego	*	-	-	*	*	*	*	*	*	*	*
E. Obszar Jeziora Lusowskiego	*	-	-	-	* (częściowo)	-	*	*	*	-	*
F. Obszar jezior Niepruszewskiego i Strykowskiego	*	-	-	-	*	-	*	*	*	-	* (częściowo)
G. Obszar Wielkopolskiego Parku Narodowego	*	*	*	* (częściowo)	*	* (częściowo)	*	* (częściowo)	*	*	*
G.1. Kompleks jezior Witobelskiego i Łódzko-Dymaczewskiego	*	-	* (częściowo)	*	*	*	*	* (częściowo)	*	-	*
H. Obszar doliny rzeki Głuszynki	*	*	* (częściowo)	* (częściowo)	* (częściowo)	* (częściowo)	*	*	*	*	*
H.1. Kompleks jezior Kórnickiego i Bnińskiego	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*

Objaśnienia: ¹dotyczy form współpracy międzygminnej w zakresie rozwoju turystyki w ramach: Związku Międzygminnego „Puszcza Zielonka”, Stowarzyszenia Gmin Mikroregionu WPN oraz gmin należących do PLOT.

Źródło: Bródka 2012b, zmienione

Uwagi końcowe

Walory przyrodnicze z punktu widzenia ich zróżnicowania oraz jakości stanowią ważny element oferty turystycznej aglomeracji poznańskiej. Czynnikiem pozytywnym jest obecność jezior oraz obszarów leśnych, które wydatnie podnoszą wartość potencjału rekreacyjnego. Uzupełniający charakter mają warunki orograficzne, decydujące o walorach krajobrazowych i sprzyjające rozwijaniu aktywnych form wypoczynku.

Obecność terenów cennych przyrodniczo o randze regionalnej i ponadregionalnej (parki narodowe i krajobrazowe, rezerваты przyrody, obszary Natura 2000), jest z kolei podstawą do popularyzowania proekologicznych form wypoczynku oraz rozwijania turystyki poznawczej i edukacyjnej. Występowanie obszarów chronionych staje się jednocześnie impulsem do integrowania działań służących planowaniu funkcji turystycznych nie tylko w gminach znajdujących się na ich terenie, ale również w skali całej aglomeracji. Przykłady takich inicjatyw dotyczą m. in. Wielkopolskiego Parku Narodowego oraz Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka. W przypadku środowiska przyrodniczego dalszy rozwój turystyki powinien opierać się na szerszym akcentowaniu jego roli jako czynnika decydującego o jakości wypoczynków, przede wszystkim mieszkańców aglomeracji. Wiąże się to z potrzebą lepszego powiązania walorów przyrodniczych z ich zagospodarowaniem turystycznym. Powinno przejawiać się to rozwojem infrastruktury zapewniającej zróżnicowany i efektywny wypocznik na terenach podmiejskich, szczególnie w sąsiedztwie jezior oraz w dolinach rzek.

Rolniczy charakter strefy podmiejskiej Poznania skłania natomiast do podkreślenia roli walorów przyrodniczych w kształtowaniu krajobrazu rolniczego (np. poprzez utrzymywanie systemu zadrzewień i zakrzewień śródpolnych, ochronę drobnych jezioro i sztucznych zbiorników wodnych) oraz w zachowaniu dziedzictwa kulturowego terenów wiejskich (np. poprzez pielęgnację lub rewitalizację parków podworskich), a przez to zwiększaniem ich znaczenia w rozwoju turystyki wiejskiej oraz agroturystyki.

Literatura:

- Bródka S. 1999: Walory turystyczno-wypoczynkowe Wielkopolski. *Badania Fizjograficzne nad Polska Zachodnią*, t. 50, s. 27-44.
- Bródka S. (red.) 2010a: Praktyczne aspekty ocen środowiska przyrodniczego. *Studia i Prace z Geografii i Geologii* nr 4, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, ss. 330.
- Bródka S. 2010b: Ekofizjograficzne aspekty oceny potencjału rekreacyjnego. *Problemy ekologii krajobrazu*, t. 2, s. 59-64.
- Bródka S., Macias A. 2010: Kryteria i metody waloryzacji zasobów przyrodniczych. W: Bródka S. (red.) *Praktyczne aspekty ocen środowiska przyrodniczego. Studia i Prace z Geografii i Geologii* nr 4, Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 149-227.
- Bródka S. 2012a: Walory przyrodnicze turystyki. W: Kaczmarek T. (red.) *Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskiej*, Wyd. CBM, Poznań, s.168-171.
- Bródka S. 2012b: Przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa oraz kierunki jej wykorzystania. W: Kaczmarek T. (red.), *Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskiej*, Wyd. CBM, Poznań, s.186-190.
- Kożuchowski K. 2005: *Walory przyrodnicze w turystyce i rekreacji*. Wyd. Kurpisz S.A., Poznań, ss. 200.
- Krzymowska-Kostrowicka A. 1999: *Geoekologia turystyki i wypoczynku*. Wyd. PWN, Warszawa, ss.238.
- Przeclawski K. 2004: *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*. Wyd. ALBIS, Kraków, ss. 160.
- Przeżoźniak M. 1999: Potencjał rekreacyjny środowiska przyrodniczego – atrakcyjność a przydatność. *Problemy Ekologii Krajobrazu*, t. 5, s. 151-160.
- Sewerniak J. 2005: Geograficzne uwarunkowania planowania przestrzennego turystyki. W: Sawicki B. i Bergier J. (red.) *Uwarunkowania rozwoju turystyki związanej z obszarami wiejskimi*, pod red. naukową, Wydawnictwo PWSZ w Białej Podlaskiej, Biała Podlaska, s. 55-61.
- Sewerniak J. 2006: Cele i zakres ekofizjografii turystycznej. W: Krupa J. i Biliński J. (red.), *Turystyka w badaniach naukowych. Prace przyrodnicze i humanistyczne, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie, Rzeszów*, s. 77-92.

- Sołowiej D. 1992: Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych. Wyd. Naukowe UAM, Poznań, ss. 165.
- Ważyński B. 2011: Urządzanie i rekreacyjne zagospodarowanie lasu. Poradnik leśnika. PWRiL, Warszawa, ss. 262.
- Zwoliński A. 1992: Ocena walorów turystyczno-rekreacyjnych sztucznych zbiorników wodnych, Instytut Turystyki, Warszawa, ss. 130.

